

Татјана Н. Кличковић
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
Студенткиња докторских студија
shtogod@live.com

УДК: 821.163.41:929 Albala-Lebl P.
378-055.2 Albala-Lebl P.
doi: 10.19090/zjik.2023.13-28
прегледни научни рад

ЈЕДАН ПОГЛЕД НА ЖЕНЕ И ОБРАЗОВАЊЕ: ПАУЛИНА ЛЕБЛ АЛБАЛА

САЖЕТАК: Овај рад се бави темом образовања и образовања жена у делима Паулине Лебл Албале, конкретно у њеним мемоарима *Тако је некад било* и у неколико есеја који тематизују како положај жена на универзитету почетком 20. века, тако и феномен кризе књиге, који се данас, у 21. веку, чини и даље актуелним. *Тако је некад било*, као дело чија је централна тема ауторкино лично искуство школовања, представља сведочанство о неизвесностима и потешкоћама с којима су се сусретале жене тог времена на путу ка вишем образовању. Овај рад проучава и култ учитеља који Лебл Албала доследно успоставља на сваком нивоу школовања, као и ауторкину анализу различитих наставничких приступа са којима се упознала. Лебл Албала нарочиту пажњу посвећује својим славним универзитетским професорима, Богдану и Павлу Поповићу и Јовану Скерлићу, те је ово њено дело драгоцен поглед на те веома значајне личности српске књижевне историје. Овај рад се бави питањима и темама из текстова Паулине Лебл Албале који су значајни савременом проучаваоцу и наставнику књижевности.

Кључне речи: образовање, феминизам, универзитетско образовање жена, Паулина Лебл Албала

О Паулини Лебл Албали мало је познато мимо њеног преводилачког рада, чињенице да је објављивала у часописима попут *Српског књижевног гласника* и *Летописа Матице српске* и њених селидби од времена Другог светског рата (и на нивоу помена, књижевни радови којима се тада бавила) (Лебл Албала 2005а: 17, Попов 2010: 118). Ипак, након првог погледа на њене чланке, постаје јасно да су њене мисли и ставови о култури и образовању актуелни и данас, готово читав један век откако су настали.

Један ауторкин чланак носи наслов „Криза књиге“, што је појава која човеку 21. века није само позната, већ је и малтене нормализована – највише као проблем карактеристичан за савремено доба и као једна од најгорих нуспојава развоја технологије, интернета посебно, што је нарочито изражено у изливима

носталгије за „добрим старим временима“ када је све било боље, па и положај књиге и улога читања у животу сваког човека. Иако ни текст Лебл Албала није ослобођен тог сетног осећања према златној прошлости (у њеном случају, носталгију изазивају сећања на период пре Првог светског рата) у којој су објављивана дела и књиге бивале разграбљене (Лебл Албала 1927: 8), он анализира тај проблем и објашњава га на такав начин да се чини да би такав текст могао, уз мале допуне ради праћења технолошког напретка човечанства, бити написан и данас.

Ауторкино навођење жалби наставника на своје ученике који не читају, па чак и не знају да препознају ни по наслову Бранкове и Змајеве песме (Лебл Албала 1927: 7) одзвања као пандан, брат близанац, савременог проблема у просвети. Због тога је њено тумачење ове појаве двадесетих година 20. века, као и закључак који изводи, нарочито интересантан и значајан.

Паулина Лебл Албала директно именује „главног кривца“ у овом проблему. Она одбацује тезу да су за кризу књиге криви критичари, истичући да ни хваљена дела нису читана, али и да ни критике нико не чита (Лебл Албала 1927: 9). Лебл Албала срж проблема види у „страшној истини“ да се у времену после Првог светског рата идеализам не исплаћује, већ да је у центру пажње корист или уживање без напора (Лебл Албала 1927: 10). Иако, наравно, са савременим тренутком постоји сличност и у том одбацивању напора и инсистирању на (материјалној) користи, упечатљиве су ауторкине оптужбе на рачун фудбала и филма, који су узурпирали место књиге у животу младог човека (Лебл Албала 1927: 10).

Док проблему фудбала не посвећује превише пажње, мада је вредно помена њено поређење посматрања спорта и коцкања (Лебл Албала 1927: 10–11), о проблему филма ауторка износи много вредних опаски. Лебл Албала запажа појаву да филм сниман по књизи ту књигу учини популарном (Лебл Албала 1927: 12), што је још једна од појава којима, овај пут, можемо данас сведочити у књижарама у којој централно место заузимају књиге по којима су снимани тренутно популарни филмови или ТВ серије. Свемоћност филмских звезда којом је ауторка запрепашћена (Лебл Албала 1927: 14) у 21. веку допуњена је свемоћношћу свих јавних личности, међу којима предњаче звезде ријалити програма и, у најскорије време, друштвених мрежа – којима још више недостаје дидактичка страна, коју Лебл Албала истиче као преимућство књиге над филмом (Лебл Албала 1927: 16–17).

Узроци омиљености филма у двадесетим годинама двадесетог века које ауторка наводи јасни су и разумљиви: гледалац филма без икаквог напора добија

у једном магновењу потпун и врло оштар утисак, што филм чини идеалном забавом, пружајући разнолика уживања без и најмањег духовног напора (Лебл Албала 1927: 15). У тој површности, као и у жртвовању идеје књижевног дела приликом његове екранизације (а које је ретко избегнуто), Лебл Албала види најопасније дејство филма, будући да гледаоце поступно навикава да лако и површно схватају све животне проблеме. Њу плаши то што (млади) човек своју жељу да побегне од свакидашњице подмирује само филмом, што га чини површним и духовно сиромашним (Лебл Албала 1927: 19). Списатељица о својој одбојности према биоскопу говори и у мемоарима *Тако је некад било*, када наводи да је у младости уображено¹ сматрала биоскоп за губљење времена (Lebl Albala 2005b: 175).

Паулина Лебл Албала нуди и решење – наравно, почев од школе, у којој би наставници ученике учили уживању у књижевном делу (Лебл Албала 1927: 19)² и љубави према књижевности, која остаје неразвијена услед инсистирања на познавању само чињеница о неком књижевном делу, уместо препознавања онога што изазива естетска уживања (Лебл Албала 1927: 20). Ауторкина запажања о равнодушности новинара када је у питању духовно, морално и национално васпитање (Лебл Албала 1927: 21) и њихово континуирано бављење искључиво спортом и филмом који су свакако довољно блиски публици (Лебл Албала 1927: 22) заокружена су њеном идејом о агитовању за књижевност у дневној штампи, за које сама признаје да јесте далеко од књижевног идеала, али је оправдано циљем (Лебл Албала 1927: 23). Остварљивост тог циља, како у време када је настао чланак, тако и данас, без обзира на агресивност метода, остаје упитна.

Као најзначајније у тексту „Криза књиге“ намеће се Лебл Албалин закључак. Њене песимистичне, али пророчке речи о послератном човеку који ће имати напретка у материјалној култури и техници, али ће, услед недовољног удубљивања у себе, остати занемарене душевне стране (Лебл Албала 1927: 23–24) делују и као озбиљно упозорење, нарочито човеку 21. века, када се има у виду нови рат који је Европу и свет сачекао у годинама које су уследиле за овим чланком.

¹ Због овог додатка, закључује се да је Лебл Албала касније у свом животу променила свој искључиво негативан став о филму и биоскопу, мада не наводи разлоге те промене, нити неке нове, другачије погледе на ту тему.

² Ауторка се ни овде није огрешила о просветне раднике, истичући да није проблем у неспремним наставницима, већ у превеликом обиму посла који је и пред њима, и пред њиховим ученицима (Лебл Албала 1927: 19).

Један текст Паулине Лебл Албале, „Развој универзитетског образовања наших жена“, лепо допуњује њено дело *Тако је некад било*, у коме, иако има, природно, детаља из њеног приватног живота, највише има речи управо о њеном образовању и искуству током школовања. Тачним се чини Палавестрин суд о Лебл Албалином делу као о успомени на ђачке и студентске дане и носиоце модернизма у „златно доба“ урбанизације и промене културе (Палавестра 2008: 345). Редови које је ауторка исписала о својим учитељима нису само изрази дивљења и одушевљења младе ученице својим наставницима и професорима (иако би и као такви били вредни пажње), већ су у случају њених факултетских професора сведочанства (из посебног угла) о неким од највећих имена са почетка 20. века: о Богдану и Павлу Поповићу и Јовану Скерлићу.

Већ је наведено да *Тако је некад било* обилује детаљима и сећањима Паулине Лебл Албале на период њеног школовања, које је, упркос ређим дигресијама, главна и готово једина тема тог дела.³ Лебл Албала чак прекида писање када причу о свом животу доведе до удаје, јер је након тога, као што је сама навела, њен труд расула на породичне дужности и феминизам (Lebl Albala 2005b: 135), у складу са њеном тврдњом да она жени не спори „природне дужности“ (Лебл Албала 1928: 26). Очигледно је и њена намера била да фокус њеног аутобиографског текста буду њена сведочанства и размишљања о њеном искуству школовања као младе жене пре Првог светског рата, и утолико и јесу драгоцене.

Ипак, такав садржај текста и таква, јасна ауторкина намера чине овај текст ближим мемоарима него аутобиографији, иако овом делу не недостаје у апсолутном смислу те речи индивидуалног живота (што као разлику наводи Мирјана Д. Стефановић 2010: 28). Наиме, овим текстом се истински „oživljava i razotkriva jedno doba, jedan društveni trenutak i likovi i uloge učesnika i savremenika u njima“ (Živković 1992: 419), те и нескривена тенденција Лебл Албале да прикаже добре стране идеја за које се сама залагала (Živković 1992: 419) – предности и важност школовања жена – доприноси да се *Тако је некад било* посматра највише као мемоарски спис.

Образовање и, нарочито, образовање жена очигледно су опсесивне теме Паулине Лебл Албале и стога и природном, а не форсираном или наметнутом, делује њена потреба да управо о тим сегментима свог живота највише и пише.

³ Уз епизоде о породичним проблемима, љубавним јадима и искуству Првог светског рата, које нису самосталне у односу на главни наратив о Лебл Албалином образовању.

Паулина Лебл Албала инсистира да у њеној животној причи нема ничег од клишеа прекрасног детињства (Lebl Albala 2005б: 7). Њен рани живот осенчен је (највише финансијским) тешкоћама које је њена мајка доживела без икаквог правог занимања, зависна од одсутног оца и сазнањем да не само да је рођена као „вишак“, него и да јој мањка лепоте и љупкости која је красила њене старије сестре (Lebl Albala 2005б: 11–14). Захваљујући мајчиним опсесијама о школовању кћери и „извођењу на пут“ (Lebl Albala 2005б: 54) и неповерењу које су отац и друге родбинске фигуре мушког пола усадиле у Лебл Албалу (Lebl Albala 2005б: 74), а због којег она сама истиче важност коедукације (Lebl Albala 2005б: 74–75), свест о огромној важности школовања за једну жену дубоко је била укорењена у њој. Можда и зато тек после дипломирања, као каква књижевна јунакиња после обреда иницијације, Лебл Албала и може да упозна свог будућег супруга и да се коначно оствари и у неком партнерском односу.

Такође, списатељица наводи сама како је ружноћу свог лица и неумешност у кућним пословима надокнађивала школским успехом (Lebl Albala 2005б: 64–65), као што и у својој позицији у односу са мушким полом у периоду око матуре и студирања види свој интелект и књижевнички успех као своју једину привлачну страну, истичући своју једностраност и мањак знања о свакодневном животу (Lebl Albala 2005б: 123) и подвлачећи своје огрешење о свакога ко није био човек од пера за време њеног студирања (Lebl Albala 2005б: 154), свесна да је њена „јачина на перу“, а не на баловима где иду лепе девојке (Lebl Albala 2005б: 175). Било би неправедно закључити да је проблем недостатка физичке лепоте изазвао посвећеност учењу, писању и школи уопште код Лебл Албале, јер успех на интелектуалном пољу није представљао утешну награду у њеном животу, већ циљ и радост сам по себи, који је успут успевао и да надомести чињеницу да она (према својим многим тврдњама) није била лепотица.

Мемоари Лебл Албале пружају бројна сведочанства о отежаним условима школовања девојчица крајем 19. и почетком 20. века, почевши од успомене на прву књигу у њеном животу, петпарачко издање прича о америчким Индијанцима добијено од једног рођака (Lebl Albala 2005б: 17), преко неизвесног тока школовања, које је увек зависило од тога колико је феминизам био близак министрима просвете (Лебл Албала 1928: 22), до закључака о нескривеној родној неравноправности која је чак и образованим женама ускраћивала позиције које би им заслужено припадале, о чему најболније одзвања ауторкина успомена на изјаву њеног вољеног факултетског професора Павла Поповића да је „штета што је девојка“, јер би иначе, сасвим јасно, имала место као његов наследник на катедри (Lebl Albala 2005б: 268). И она сама наводи у тексту да је свесна да није

свом професору одговорила онако како би касније то учинила као борбена феминисткиња, већ је, не упитавши га за разлог сметње у њеном полу, била радосна, схвативши његове речи као „дивно признање и похвалу“ (Lebl Albala 2005б: 268). Њено искуство је илустрација жалосне истине да ни када би се жена пробила до највиших образовних институција, њој се нека врата ипак не би никад могла отворити. Одроз некакве свести о специфичности Лебл Албалиног подвига у образовању и књижевности ипак постоји – у једној од ретких прилика помена и писања о њој, забележено је да је била једна од ређих еманципованих и универзитетски образованих жена у Србији, као и да чињеница да је у двадесетом веку деловало више жена него и у једној другој балканској књижевности тог времена не сведочи о пуној друштвеној равноправности полова (јер о томе није могло бити речи у непросвећеној и конзервативној средини у којој се то тешко постиже), већ о озбиљности „женске руке“ (Палавестра 2008: 345).

Паулина Лебл Албала била је одушевљена школом од свог првог сусрета са њом, у Нишу: обожавала је своју учитељицу и седела је у првој клупи (Lebl Albala 2005б: 19). Поносна је на своје течно читање, у чему је предњачила над ученицама четвртог разреда (Lebl Albala 2005б: 20), а у учитељици другог разреда Јелени Петровић препознаје првог у низу обожаваних духовних учитеља и вођа (Lebl Albala 2005б: 39). Тај култ учитеља биће неприкосновен за Лебл Албалу до завршетка њених студија, баш као што је и школа за њу одувек била забава, и као ученици, и као учитељици (Lebl Albala 2005б: 41), а Видовдан, као почетак летњег распуста, за њу је вазда обојен сетом (Lebl Albala 2005б: 59). Значај школовања на ширем друштвеном плану увидела је и мимо личног примера, кроз раст породичног угледа након одласка најстарије сестре Хермине у Београд на школовање (Lebl Albala 2005б: 46), али и кроз мајчину продају златног сата ради уписа сестре Лене у гимназију, која је 1900. године била забрањена девојчицама (Lebl Albala 2005б: 51). Стога, свој боравак у Вишој женској школи у Улици краљице Наталије у Београду види као најпунији део свог живота (Lebl Albala 2005б: 59) и извор радости што припада највећој женској школи у Србији (Lebl Albala 2005б: 61).

Ученице Више женске школе ауторка види као „елиту нашег женскиња“ (Lebl Albala 2005б: 68–69), истичући да се оне нису задовољиле животом својих прамајки и да су управо оне имале прве феминистичке тежње. Када се Лебл Албала нашла међу редовним студенткињама Универзитета у Београду, није ни помишљала да за женску еманципацију дугују својим претходницама, управо својим средњошколским наставницама (Lebl Albala 2005б: 69), иако се сећа да по

полагању матурског испита, њој и њеној генерацији средњошколски наставници нису могли да дају оно „више“ што су желели (Lebl Albala 2005б: 120–121).

Иако су велика очекивања њене породице (у првом реду, мајке) од ње и њеног школског успеха ауторки сметала, будући да су пред њу постављала виши стандард у односу на њене сестре (Lebl Albala 2005б: 64), приликом отварања Прве женске гимназије, у свему изједначене са мушком, у породици Лебл се знало да је то прави избор за Паулину (Lebl Albala 2005б: 80), те је она могла по матури да буде „uobražena na titulu prvih maturantkinja prve ženske gimnazije u Srpstvu“ (Lebl Albala 2005б: 121), али и поносна на (трећу) награду за матурски рад коју јој је доделио жири у чијем су саставу били Јован Скерлић и Павле Поповић (Lebl Albala 2005б: 114–115), при чему Лебл Албала не пропушта да напомене удео Скерлића као феминисте у том њеном успеху.

Када је у питању феминизам, Лебл Албала и наводи да у почетку није схватала економску, политичку и социјалну страну феминистичког питања, већ је читав покрет видела као покрет за вишим образовањем женскиња, будући да је у читавој земљи лебдело уверење да женама треба онемогућавати више образовање (Lebl Albala 2005б: 244). Такође, она признаје и сопствену кратковидост по питању политике, коју је сматрала нечим што је се не тиче спрам њеног узвишеног наставничког и књижевничког позива (Lebl Albala 2005б: 262), иако јесте феминизам убрајала у своје послове (Lebl Albala 2005б: 263).

Доживљаји и догађаји којих се Паулина Лебл Албала присећа нису просто поводи да се из носталгичних разлога говори о прошлости, већ поводи и да се разматрају различити приступи образовању, које она затим, с велике временске дистанце, оцењује и коментарише.⁴

Тако, када ауторка наводи да је у Девочачкој школи у Нишу српски језик, немачки језик и историју предавала „професорка“ (под наводницима зато што у то време у Нишу није било ниједне жене са универзитетским образовањем) Надежда Вељковић, она не наводи само да им је та професорка читала Бранка, Јакшића и Змаја, већ и закључује да је њен циљ био само лепота, односно увођење у осећање и разумевање лепоте (Lebl Albala 2005б: 52). Такође, Лебл Албала замера тадашњим схватањима према којима се очекивало да се наставници држе на дистанци и да не спомињу живот у разним видовима (Lebl Albala 2005б: 70). То се чини, уз родну неравноправност, као главна замерка ауторкина тадашњем

⁴ Ауторки не недостаје самокритике – на пример, не крије да њој и као васпитачу и као родитељу недостаје јасно морално васпитање које је нудила њена мајка, будући да Лебл Албала сама ништа није наметала другоме и да се увек питала има ли дела истине и на другој страни (Lebl Albala 2005б: 45–46).

школском систему, коју више пута понавља: сматра за грешку што се на настави није говорило о свакодневним, државним темама (Lebl Albala 2005б: 104), односно о политичком миру, равнотежи у Европи, империјама и капитализму (Lebl Albala 2005б: 123) – што би се чинило као логични наставак образовања млађих нараштаја за испуњење националних циљева, о којима Лебл Албала сведочи као о примарним наставним циљевима оног времена.

Посебан увид у тадашњу наставу ауторка нуди кроз слику себе као младе наставнице, након што постане наставник у школи где је некад била ђак (Lebl Albala 2005б: 200). Себе сматра „благом, тактичном, правичном“, са више знања од својих старијих колега, а као велики животни дар види љубав и поверење ученика (Lebl Albala 2005б: 200). Нарочиту сласт у послу осећа када ради у школи под окупацијом, видећи у својој настави прилику за пркос непријатељу и прилику да ученице подсећа на њихове националне дужности (Lebl Albala 2005б: 246). Свакако, подизање културног нивоа у земљи кроз утицај и рад са ученицама (Lebl Albala 2005б: 201) било је једна од ауторкиних идеја-водиља на њеном наставничком путу.

Још једна занимљивост коју ови мемоари дугују ауторкином периоду рада у настави јесте успомена на Исидору Секулић као колегиницу из зборнице. Иако је Лебл Албала супротставља свом идолу Јовану Скерлићу по свему, њен суд о познатој књижевници није сасвим негативан, напротив. Иако наводи да, док је Скерлић све волео и сав се давао другима, она није волела никога већ се давала само своје раду, ауторка признаје да је, приликом упознавања Секулићеве кроз своје несмело прилажење и њено повучено држање, осетила да је у питању „сасвим изузетна особа, и да прићи њој значи доживљај“ (Lebl Albala 2005б: 202).⁵

Од самог почетка ауторкиног образовања, као једна од централних тема стоји развој националних осећања (Lebl Albala 2005б: 22–23). Већ споменута као прва од учитељских фигура које је Лебл Албала сместила на пиједестал, Јелена Петровић, радила је на развијању љубави према колу међу ученицама (Lebl Albala 2005б: 40), али је на национални дух утицала и објашњавањем утицаја историје на „садашње тешке и скучене прилике“, којима су се подржавале тежње за националним ослобођењем и уједињењем, што је ауторку припремило за крупне историјске догађаје који су почели да се нижу у периоду завршетка њеног школовања (Lebl Albala 2005б: 47–48).

⁵ Паулина Лебл Албала наводи и да јој се приближила тек после Европског рата, откад је пуну четврт века утицала на њен поглед на живот (Lebl Albala 2005б: 202).

Приликом свог одласка и боравка у Учитељској школи, Паулина Лебл Албала примећује да су се тамо ученице припремале за службу народу, кроз истицање важности и утицаја народних учитељица на процват народа (Lebl Albala 2005б: 73), али и да се, иако се и у народу веровало у ту моћ учитеља, заборављало на пресудну моћ државника, које је и она сама тек касније постала свесна (Lebl Albala 2005б: 74).

И у гимназији, ауторка сведочи посебном третману националних питања: сам директор, Сретен Пашић, иначе са великим уделом у стварању Прве женске гимназије, предавао је српски језик својим ученицама (Lebl Albala 2005б: 80). Када се сећа његових предавања,⁶ без плана и уџбеника, Паулина Лебл Албала наглашава да су била веома утицајна, иако нису била систематична, и да ученице, што се научног градива тиче, јесу заостајале за ученицима само зато што им директор то није предавао, али су као грађанке и патриоткиње биле њима равне (Lebl Albala 2005б: 82). Стога нимало не изненађује жеља матураната да искажу своја развијена и негована национална осећања кроз неслагање са Анексијом Босне и Херцеговине (Lebl Albala 2005б: 110), као ни схватање да су управо они извршиоци Косовског аманета (Lebl Albala 2005б: 111).

Такав закључак не мимоилази ни Лебл Албала, будући да у радовању њене генерације рату с Турском и појави студената добровољаца и студенткиња болничарки она види плод њиховог школовања. Када је распиривање националне свести на универзитетском нивоу у питању, и она сама је своје студирање видела (и) као припремање народних вођа (Lebl Albala 2005б: 148), а свог најдражег учитеља, Јована Скерлића, као највећег апостола југословенске идеје (Lebl Albala 2005б: 143), чијој срећи због ослобођења Скопља лично присуствује (Lebl Albala 2005б: 190).

Вероватно једино што је образовање Паулине Лебл Албале прожимало више од бујања националне свести било је обожавање и одушевљавање учитељима у свим етапама школовања. Као што је већ било речено, од детињства је школа представљала место среће за њу, па је, природно, и њена приврженост учитељској фигури почела од учитељице.

⁶ Садржину тих предавања вреди навести барем због радозналости: главни моменти у развоју човечанске мисли, историја људског образовања, историја светске и помало српске књижевности, велики кодекс моралних правила на којима се базира живот, као и припрема за борбу за ослобођење и уједињење свих југословенских народа (Lebl Albala 2005б: 81–82).

Ауторкина учитељица другог разреда, она која је развој националне свести код својих ученица подстицала популаризовањем играња кола на одморима, Јелена Петровић, прва је коју Лебл Албала издваја као „ону која је читавим својим понашањем за пример“ (Lebl Albala 2005б: 39), чиме се у њеном животу утврђује главни модел и узор – модел учитељице (или наставнице, професорке), који ће остати као централна фигура њеног живота. Ауторкина фокусираност и готово опсесија том фигуром приметна је и кроз њено разматрање и коментарисање приватног живота једне своје учитељице, Маре Милосављевић, чију удају за трговца-јувелира види као велико разочарење због споја једне особе посвећене просвети са особом посвећеном новцу (Lebl Albala 2005б: 44).

И након селидбе у Београд и настављања школовања у престоници, Лебл Албала наставља своју фасцинацију учитељским фигурама. Ауторка нам пружа представу о односу ученица Више женске школе према својим наставницама када објашњава обичај „бирања идеала“ међу девојчицама: најчешће су биране најмлађе и најлепше наставнице или старије ученице, чак и онда када нису биле тако предани просветни радници (Lebl Albala 2005б: 62–63). Иако ту Паулина Лебл Албала није била изузетак по питању избора „идеала“ међу наставницама, будући да је одабрала Софију Вучићевић која је лоше и сувопарно предавала земљопис, али која је била „оличење грације“ (Lebl Albala 2005б: 63), међу ученицама њен „идеал“ је била Милева Суботић (касније Милојевић), будућа феминисткиња, најистакнутија по дикцији, редовном декламавању о Светом Сави и са одуховљеним изразом лица (Lebl Albala 2005б: 63).

Упркос том „пропусту“ приликом одабира „идеала“, јасно је да је ипак највећи утисак на ауторку у том периоду оставила Малвина Гогих, професорка математике, који представља „светао и узвишен лик“ у њеној свести (Lebl Albala 2005б: 67). Лебл Албала наводи да је госпођица Малвина са својим ученицама, осим математичких, претресала и разне моралне и социјалне проблеме, а да је на њен лични живот имала утицаја чинећи је раздраганом, ведром, готово одушевљеном животом, те уопште не чуди што је та професорка уживала у љубави својих ученица без обзира на оцену коју су имале из тог традиционално омраженог предмета (Lebl Albala 2005б: 68). Касније, у Учитељској школи, ауторка бележи да је та професорка најдаровитије ученице дозивала кући, што је у њој изазивало жудњу и завист (и што би у данашње време било потпуно неприхватљиво) (Lebl Albala 2005б: 74) и присуство те професорке и у Првој женској гимназији наводи као пресудни фактор у њеној одлуци да пређе у гимназију, по цену губитка године у Учитељској школи (Lebl Albala 2005б: 80). Утицај госпођице Малвине се не завршава кад и престанак формалног предавања

Лебл Албали: приликом посета њој, вољена професорка је упућује на младе песнике Велимира Рајића и Стевана Луковића, даје јој да чита *Слику Доријана Греја* и „упозорава“ је на Скерлића (Lebl Albala 2005б: 100).

Лебл Албала представља и неке појаве код наставника и учитеља које није одобравала: тако, када пише о Лепосави Бошковић, прво која је још 1891. године дипломирала на Великој школи, која је имала надимак „од мила“ Pulchra, „иако је била лицем супротна“ и која се била „сва предала духовном, потискујући у себи све земаљско“, закључује да је, будући да никад није ишла мимо науке, она била далека ученицама (Lebl Albala 2005б: 62–63). Не сасвим у позитивном светлу је представљена и Надежда Петровић, која се није бавила ненадареним ученицама „као богомдана сликарка“, која је увек каснила, дозвољавала причу и учење на својим часовима; ипак, иако није говорила о својим патриотским пословима, ауторка истиче да се увек облачила по угледу на народну ношњу (Lebl Albala 2005б: 70–71). У сличном маниру, иако се због њене склоности ка идеализацији и идолизацији учитељских фигура то не би очекивало, Лебл Албала исказује (бар тадашње) неслагање са новооткривеним социјалистичким гледиштима своје некадашње наставнице из Ниша (и већ поменуће), Надежде Вељковић, која не само да је била социјалист, већ и једна од социјалистичких вођа; списатељици те идеје нису биле блиске и због њеног васпитања да поштује ауторитет, и због инсистирања на интернационалном спрам националног, те она истиче да и кад је одобравала идеје, никад није била борац (Lebl Albala 2005б: 103).

Привржености и љубави Паулине Лебл Албале према њеним учитељима дугујемо и веома интересантне и важне слике о неким од великих имена српске књижевности, за које је она имала част да јој буду професори – у питању су, између осталих, Богдан и Павле Поповић и Јован Скерлић.

Најупечатљивији утисак у Лебл Албалиним мемоарима свакако оставља личност Јована Скерлића. Његова велика улога наслућује се и пре њеног студирања, кроз смернице које она добија од својих наставница и приликом доделе награда за матурске радове, а истински је управо он одредио ток њеног живота. Наиме, Паулина Лебл Албала је, на инсистирање своје породице и уз коментар једног рођака да ништа не смета да се поред технике бави књижевношћу, започела студије технике (Lebl Albala 2005б: 132–133). Од самог почетка, осећала је апсурд у задацима на тим студијама и трећег дана је „одлутала“ на Скерлићево предавање, постиђена што га је изневерила и уписала други факултет.

У том часу постојао је само он, велики Учитељ, који је својим пламеним речима уздизао слушаоце са земље и уводио их у царство духовних истина, где је све светло и јасно (Lebl Albala 2005б: 133),

сећа се ауторка, и мада се не сећа о чему је говорио разговор са Скерлићем, тим предавањем охрабрена, она постаје његовом ученицом (Lebl Albala 2005б: 133–135). Од свог новог професора добија смернице за студирање, те се одлучује да проучава француску књижевност, затим да буде ученица Богдана Поповића, и студенткиња српске књижевности (Lebl Albala 2005б: 134); до његове смрти, читав њен живот одвијао се под његовим упутствима (Lebl Albala 2005б: 135). Све његове савете побожно је следила, његови часови били су за њу култ, бескрајно му је била одана – без икаквих еротичких конотација, како наглашава – а свест о његовој наклоности чинила ју је „моћном и богатом као да је краљица“ (Lebl Albala 2005б: 146–147). Једанпут је, превише узбуђена, чак због његове похвале заборавила свој први књижевни рад на универзитету, на клупи, а под његовим вођством постала је и сарадник *Српског књижевног гласника* (Lebl Albala 2005б: 145).

Као професор, Скерлић је више пажње посвећивао идеалима него научном методу, те је био нешто попут пророка, тај највећи апостол југословенске идеје (Lebl Albala 2005б: 144). Ауторка сведочи да су око њега увек били млађи пријатељи или ђаци, попут Бранка Лазаревића или Вељка Петровића.⁷ Велику посвећеност својим следбеницима Скерлић потврђује и приликом освете због проблема са једним случајем плагијата ауторкиног рада због чега она још једном закључује да су га прерано изгубили јер је давао сваком богатство своје душе, па се пребрзо истрошио (Lebl Albala 2005б: 166).

Чак и љубавни живот ауторкин – што је иначе део њеног живота коме је посвећивала мање пажње у својим мемоарима него свом образовању, као чланица „Друштва против заљубљивања“ у ранијим фазама (Lebl Albala 2005б: 92–93) и као неко ко је тек у осамнаестој години почео да обраћа пажњу на свој изглед, када у периоду око матуре и упознаје неке припаднике мушког пола (Lebl Albala 2005б: 112–113) – у вези је са њеном фасцинацијом Скерлићем. Наиме, њено интересовање за Александра Арнаутовића, који ће бити једна од њених највећих жалости у љубави, проистекло је, по њеном сопственом признању, из тога што је он био Скерлићев мезимац (Lebl Albala 2005б: 157). Врхунац њених жеља није био брак, већ да у кући, свој у зеленилу, за два радна стола седе њих двоје, док

⁷ Паулина Лебл Албала говори и о овом писцу, сведочећи о пажњи и љубави коју је добијао у Београду пре Првог светског рата (Lebl Albala 2005б: 173–174).

изнад њих лебди Скерлић (Lebl Albala 2005б: 158–159). Епилог те љубавне приче везан је за једног другог професора Лебл Албале, Павла Поповића, који је због Арнаутовићевог односа према ауторки заувек показивао несимпатије према њему (што га је коштало универзитетске каријере) (Lebl Albala 2005б: 184).

Међутим, највећи потрес ауторкиног живота није био љубавни раскид, већ смрт великог учитеља, Јована Скерлића, на чијој је сахрани схватила да губи онога кога највише на свету воли, у коме је изгубила највише и са ким би јој живот био бољи, пунији, лакши, успешнији (Lebl Albala 2005б: 206). Свој ламент над њим, Паулина Лебл Албала завршава једном мистериозном реченицом: „И све више верујемо да је он отрован у Аустро-Угарској [...]“ (Lebl Albala 2005б: 206), на коју се више није враћала и коју није додатно разјашњавала.

У складу са инсистирањем на националном питању у току читавог школовања, Лебл Албала је највише била наклоњена Скерлићу као свом учитељу, али није занемарила ни вредност онога што је научила од својих других професора, у првом реду Богдана и Павла Поповића. Павле Поповић је за њу представљао пример савесног истраживача од кога се научила важности израде библиографије (Lebl Albala 2005б: 141), али је он за њу био и професор са којим је могла да разговара о проблемима и мукама интимне природе (Lebl Albala 2005б: 182–183) и који није изгубио своју значајну улогу у њеном животу ни након њеног дипломирања. Приликом њеног боравка у Швајцарској пред сам крај Првог светског рата, обрадује је његово писмо и књига *Историја југословенске књижевности* (Lebl Albala 2005б: 254), чак јој је био понудио и рад у Паризу уз њега, који је ипак одбила (Lebl Albala 2005б: 257), а по повратку у Београд, посебно драги су јој били састанци у његовом Српском семинару. Павле Поповић остаје јунак њених мемоара до самог њиховог завршетка, који долази одмах након њене удаје, уз интересантан успутни коментар о његовом доласку на њено венчање, необичном изразу лица – „узрујан и скоро сметен“ (Lebl Albala 2005б: 282), и брзом нестанку у гомили.

И Богдана Поповића, до крајности аналитичног, ауторка представља као дух сасвим супротан Скерлићу. Управо те анализе – којима је Богдан Поповић своје студенте учио кроз вежбе тумачења шта је у ком стиху лепо, обично, банално или излишно, уз поређења и реминисценције из своје богате лектире (својим сувереним познавањем светске књижевности засењивао је своје студенте), контролисање својих утисака и, на крају, извођење генерализација и естетских закона – учиниле су да Лебл Албала коначно може да објасни себи разлоге због којих проналази задовољство у читању (Lebl Albala 2005б: 137). Те навике њеног великог учитеља имале су велики утицај на ауторкину *Теорију*

књижевности (Lebl Albala 2005б: 138), сасвим у складу са већ помињаним њеним ставом (изнетим у чланку „Криза читања“) о потреби да школски наставници управо томе подучавају своје ученике. Наравно, нису анализе и методе биле једино чему се ауторка дивила на његовим предавањима: ту су биле и моралне и психолошке лекције (Lebl Albala 2005б: 138), што су биле теме којима је она већ била склона. Што се тиче предавања Богдана Поповића, на њих нису одушевљено долазили само студенти књижевности, већ и разни београдски снобови (како их Лебл Албала назива), само због његове славе претрпавајући тесне учионице и присиљавајући тиме чувеног професора да прекида своја излагања (Lebl Albala 2005б: 139).

Мада је од њега много научила, Лебл Албала је у Богдану Поповићу препознавала дистанцу према студентима, коју баш није ценила нити волела код својих учитеља и професора (Lebl Albala 2005б: 139). Једну другачију амбиваленцију уочава у једном српском песнику, иначе имену које се често спомиње уз име Богдана Поповића (иако га она помиње првенствено као Скерлићевог пријатеља), Јовану Дучићу. Његове „сјајне козерске способности“ уклапају се савршено у њену слику о њему као аутору песама које су за њу биле „највиши домет српске поезије“, чинећи да га види као „богомданог песника“; ипак, и овај пут национална свест мења утисак Лебл Албале. И њега, као и Исидору Секулић раније, супротставља Скерлићу и бива одбијена његовом равнодушношћу пред страдањима и борбама српског народа које су се одвијале управо у том тренутку, у првим месецима Првог светског рата. У српској катастрофи видевши једино песничке мотиве, више марећи за женску лепоту него за своје дипломатске дужности и за ратно стање у Европи, као највештији естет, имао је поглед с Олимпа – и ауторка му је предвиђала стогодишњи живот, поново у контрасту са кратким, али вреднијим, Скерлићевим животом (Lebl Albala 2005б: 224).

Тако је некад било Паулине Лебл Албале дело је чија највећа вредност лежи у сведочанствима о њеном школовању. Њено искуство школовања, као школовања једне жене у времену које томе није било наклоњено, вредно је у контексту борби за једнака женска права, која је данас не само актуелна, него и популарна. Лебл Албала, дајући слику школства са краја деветнаестог и почетка двадесетог века, анализира и неке од проблема који су познати и наставнику из двадесет и првог века. Фасцинантне су њене успомене на њене наставнике и професоре. С једне стране, представила је народне учитеље и наставнике који су својим трудом око буђења и развијања националне свести у омладини допринели

еуфорији око Балканских ратова (ако не и око Првог светског рата). С друге стране, Лебл Албалина лична, интимна одушевљеност својим универзитетским професорима данашњем читаоцу нуди другачији поглед на неке од најчувенијих српских књижевних критичара и историчара. Будући да Паулина Лебл Албала и те како има шта да каже човеку, читаоцу и просветном раднику данашњице, мањак интересовања за њен живот и рад чини се и неоправданим и неправедним.

ИЗВОРИ

- Лебл Албала, П. (1927). Криза књиге. *Летопис Матице српске*, 101(312/1), 6–24.
- Лебл Албала, П. (1928). Развој универзитетског образовања наших жена. *Летопис Матице српске*, 102(316), 17–28.
- Лебл Албала, П. (2005а). На универзитету. *Књижевни лист : месечник за књижевност, културу и друштвена питања*, 4(40), 1. децембар 2005, 17.
- Lebl Albala, P. (2005b). *Tako je nekad bilo*. Beograd: A. Lebl (Beograd: VMD).

ЛИТЕРАТУРА

- Živković, D. (1992). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit (Subotica: Birografika).
- Палавистра, П. (2008). *Историја српске књижевне критике : 1768–2007*. Том 1. Нови Сад: Матица српска (Нови Сад: Будућност).
- Попов, Ч., & Станић, Д. (уред.) (2010). *Српска енциклопедија*. Том 1. Књ. 1. А-Беобанка. Нови Сад: Матица српска; Београд: Српска академија наука и уметности, Завод за уџбенике (Суботица: Ротографија).
- Стефановић, М. Д. (2010). *Аутобиографија*. Београд: Службени гласник (Београд: Гласник).

Tatjana N. Kličković

AN OPINION ON WOMEN AND EDUCATION: PAULINA LEBL ALBALA

Summary

This paper explores the topic of education and education of women in works of Paulina Lebl Albala, more specifically, her memoirs *Tako je nekad bilo* and some essays on women attending university at the beginning of the 20th century and a reading crisis, which is a subject still relevant today, at the beginning of 21st century. *Tako je nekad bilo* and its main theme of the author's personal experience in various schools is a testimony of the uncertainty and hardship that the women of the period faced when seeking higher education. This paper also studies the cult of the teacher, which Lebl Albala established at every level of education, along with analyzing different teaching approaches she encountered on her journey. Lebl Albala pays

special attention to her famous university professors, Bogdan and Pavle Popović and Jovan Skerlić, which is why her work offers a precious perspective on those famous figures of Serbian literary history. This paper also explores the topics and themes of the work of Paulina Lebl Albala that are important to a contemporary literature teacher.

Key words: education, feminism, university education of women, Paulina Lebl Albala